

«Sungata (we döredijilige) düşünmeyän musulmanam dälđir»

Category: Edebi makalalar, Kitapcy

написано kitapcy | 23 января, 2025

"Sungata (we döredijilige) düşünmeyän musulmanam dälđir"

"SANATDAN ANLAMAMAK MÜSLÜMAN OLMAMAKTIR"

Başlık kışkırtıcı değıl mi? Giriş, gelişme ve sonuç çizgisini bozarak hem başa taç hem de saç olan bir giriş.

Başlığı İlhami Atalay'dan apardım. Bilen bilir. Bilmeyen bilmez. Bazı bilenler bilmek istemez. Bazı bilmeyenler bilmek nedir bilmez. Ama kendisi bilir kendini. İlham nedir, at neye denir, alay nerededir? Hepsi kendinde, hepsi mizacındadır.

Yazının başlığı İlhami Atalay'dan. Peki konusu ondan mı? Değıl elbet. Konusu o değıl ama sonu o olacak.

Sanattan anlamak ne demek? Ya anlamamak? Böyle bir şey var mı? Dünya sanattan anlayanlar ve anlamayanlar diye ikiye mi ayrılıyor?

Aslında öyle. Yani gerçekte. Ama hakikatte? Hakikat planında böyle bir şey var mı? Bu zamanda doğru soru şu olmalı belki de? Hakikat planı diye bir şey var mı? Ya hakikat?

Hangi çağ gerçekte bu kadar dolarak hakikatle arasına mesafe koymuştur acaba? Hiçbir çağ! -En azından benim bildiğim kadarıyla- Ve biz bu çağda yaşıyoruz. Gerçekle yetinip hakikati ıskaladığımız bir çağda. Çağ ve idrak böyle olunca sorular anlamsızlaşıyor biraz. Çünkü cevaplar yok. Var olan cevaplar hep gerçeğin lehine. İnsanın üretip kendinden başka hiçbir ölçüğe vurmadığı gerçeğin lehine. İş bu gerçekten yola çıkınca sanattan anlayanlar ve anlamayanlar diye bir şey çıkıyor ortaya. Anlayanlar hanesine Atina merkezli batılı uygarlıklar yazılırken anlamayanlar hanesine geri kalanlar yazılıyor. Anlayanlar hanesine bir de batılı olmayan batılilar yazılıyor. Biz Müslümanlar doğal olarak anlamayanlar hanesine. Kim yazıyor?

Batılılar.

Kimi?

Batılı olmayanları.

Tanıyorlar mı?

Hayır.

Anlıyorlar mı?

Hiç..

Ama yazıyorlar. Yazmaya da devam edecekler. Neden? Hakim paradigmanın sahipleri onlar çünkü. Bizlerse mahkum. Onların biçtiği donu giymek zorunda olan mahkumlar. Biz kimiz peki?

Ah! Şu soruya bir doğru cevap verebilsek, dünya yerinden oynayacak. Biz kimiz sorusunu dün, bugün ve yarını içine alacak şekilde bir cevaplayabilsek dünya değişmeye başlayacak.

Dönelim sanattan anlamayan Müslümanlara(!)

Böyle bir şey var mı sahiden? Müslümanlar sanattan anlamıyor mu? Bir ressam neden böyle bir laf etmiş. Burada bir gönderme yok mu? Varsa nereye? Tabi ki bu çağa. Bu çağda yaşayan Müslümanlara. Hatta çağın İslam'ına. İslam anlayışına bir gönderme var burada. Peki, neden?

Anlamıyoruz da ondan. Bu toprakların gerçek hamileri olarak bugünün sanatında(güncel sanat) sözümüz olmadığı gibi, kendi sanatımızda da sözümüz yok. Bugünün sanatı nedir? Çağdaş ya da güncel sanat. Bizim sanatımız nedir? Geleneksel ya da klasik sanatlar. Çağdaş sanat üzerine sözümüzün olmaması bir noktaya kadar anlaşılabilir. Zira ithal ettiğimiz bir sanat. Bizden menkul değil. Hatta bize bir dayatma olarak gelmiş. Pazarlandıkça pazarlanıyor. Pazarlandıkça palazlanıyor. Ama kendi sanatımız! Onun üzerinde sözümüzün olmamasını nasıl izah edeceğiz? Sahiden sözümüz yok mu? Yapmıyor muyuz büyük eserler. Hat levhaları, hilyeler, minyatürler vs? Yapıyoruz tabi ki. Ne yaptığımızı ve neden yaptığımızı bilmeden. Biraz acımasız olduysa açalım:

Klasik sanatlarımız bugün epey iyi durumda. Her yerde kurslar, hocalar ve talebeler. Büyük büyük projeler ve ondan daha büyük paralar. Günden güne artan hattat sayısı ve klasik

sanatlarımıza teveccühün belki de son 200 yılda en yüksek oranlara ulaşması. Rakamlar açısından baktığımızda durum gayet iyi. Eserlerin niteliği açısından dersiniz? O da fena değil. Çok iyi istifler, kompozisyonlar ve tasarımlar söz konusu. Tezhib sanatında kusursuza yakın işler görüyoruz. Minyatür sanatı hem klasik anlamda hem de yeni yorumlarla çok iyi yerde. Klasik eserler çok iyi rakamlara alıcı buluyor bugün.

Bunlar meselenin iyi tarafı. Ya kötü tarafı?

Kötü tarafını ifadeden önce ona getiren süreci ifade edelim. Malum, Şeyh Hamdullah'ın, Mimar Sinan'ın, Levni'nin, Dede Efendi'nin torunlarıyız. Saymakla bitmez büyük sanatçılarımız. Hele yaptıkları eserler. Her biri baştan sona sanat tarihini yeniden yazarlar. Esameleri pek okunmasa da dünya sanat tarihi yazımında bugün, hakikatte böyledir.(örnek olarak Gombrich'in "Sanatın Öyküsü" kitabına bakabilirsiniz. Daha doğrusu bakamazsınız çünkü yoklar.) O insanların torunları olarak baktığımızda kendimize, insan soruyor onlar bizim dedelerimizse biz kimiz? Biz torunlarıysak onların, onlar kim? Soru tam olarak bu. Sorun da bu kadar büyük. Arada neden bu kadar büyük fark var? Onlar nasıl bir dünyayı soluyordu? Nasıl bir iklimde yaşıyorlardı? Biz nasıl?

Bir milleti millet yapan şeylerden biri, şeyleri yapma biçiminin kendine özgü olmasıdır. Sanatı yapma biçiminiz için de geçerlidir bu, siyaset yapma biçiminiz için de. Bizim sanat yapma biçimimiz bize özgüydü. Ne Rönesans'a benziyordu bu ne modern döneme. Kimseden aşırma ya da aparma değildi. Yüzde yüz yerli. Yüzde yüz insaniydi. Bir o kadar da ilahi. İlahi boyut sanat yapma biçimini ve yapma sebebini kuşatmıştı. Her an bir ibadet bilinci ve ruhaniyeti içinde gerçekleşiyordu. Mütevekkil bir çehreye hayatını veren bir anlayışla işliyordu bütün süreçler. Sanatçı diye bir şey yoktu. İnsan vardı ve olmaya çalışıyordu. Kendi içinde evrilerek işini en güzel şekilde yapmaya çalışıyordu. Mesleki birikim vardı ve ona bir seyr-i süluk sunuyordu. Sanat yapmak o seyr-i sülüğun içinde bir seyir biçimiydi. En güzel duruşla duruyor, eserini vücuda

getirip yolculuğuna devam ediyordu. Ne zamana kadar? Sonraki durağa ve sonraki duruşa. Her eser yeni bir duruştu onun için. Asla taklit yoktu. Ne kendini ne başkasını. Esas olan yolculuktu ve yolda olarak tekâmül etmek taklide müsaade etmiyordu. Sanatçı istese de kendini taklit edemiyordu. Yeni şeyler okuyor, öğreniyor ve yaşıyordu. Yaşadığı her şeyi yaptıklarına katıyordu. Her yeni bilgi, görgü, anlam ve kavrayış yeni durağında/eserinde görücüye çıkıyordu. Mükemmele adanmak bunu gerektiriyordu. Kul olmak bunu gerektiriyordu. Sanat yapmak da sanatçı olmak da hikayeydi. Asıl hüner, Allah'ın verdiği hüneri beslemek, çoğaltmak ve başka bir hünere tahvil etmektir. Eşyaya bu nazarla bakmak ve yaptığı işe/esere benini(ego) asla sokmamaktır. Bütün benliğiyle eserde olmak ama benini asla sokmamaktır.

Klasik sanatçı böyle bakıyor ve ona göre sanat icra ediyordu. Ne sanatı sanat için ne de toplum için yapmak gibi bir meselesi yoktu. Temel meselesi kulluğunu inşa ederek Hz. İnsan'a varmaktır. Bu yüzden devamlı keşif peşindeydi. Allah'ın, yeryüzünü dolaşın emrine uyarak kendine dolanmadan dolaşıyor ve eserine boyut atlattırarak keşifler yapıyordu. Bu keşifleri, değerler manzumesine vurarak eserine nasıl yedireceği üzerine kafa yorarak eserinde yorumluyordu. Süleymaniye böyle çıkıyordu ortaya. Sultanahmet böyle çıkıyordu. Bugün neden çıkmıyor?

Ne derler bilirsiniz?

Bir Süleymaniye daha yapmak için, Kanuni, Mimar Sinan ve Ebussuud Efendi'ye ihtiyaç vardır. Doğrudur. İmparatorluk gücü olmadan yapılacak iş değildir Süleymaniye. Ama sadece İmparatorluk gücü yeterli midir? Mesela Amerika bugün yapabilir mi bir Süleymaniye? Ya da Köln Katedralini yapabilir mi Almanlar yeniden? Güçleri yetse de ruhları yeter mi? Yetmez. Zira Köln katedrali gibi gotik mabedler tarihteki en ruhani mekanlar olarak kabul edilir. Öyledir ya da değildir. Bizim konumuz bu değil. Ama şurası kesin. Ne Almanlarda ne Amerikalılarda böyle bir ruh yok bugün. O yüzden yapamazlar.

Biz de yapamayız bir Süleymaniye ya da Sultanahmet. Yapacak güce kavuşsak da yapamayız. Çünkü böylesi bir mabed yapmak her şeyden önce nasip işi yetenek değil. Verilmiş bir şiiirdir Süleymaniye alınmış bir kale değil. Allah tarafından gökten indirilen bir lütuftur ve lütfu hak etmek gerekir. Hak etmek için de yaşamak. Hakk'ı yaşayarak hakikati doğurmak. Süleymaniye ancak öyle vücuda gelir. Bir Hristiyan içinse Ayasofya...

Bunun konumuzla alakası ne mi? Buyrun cümbüşe...

Bugün bir Süleymaniye yapamayız evet. Ne cümle kapısındaki Karahisari Levhasını ne mihrab duvarındaki vitrayları. Biçimsel olarak taklit edebiliriz ama ruhunu asla veremeyiz. Çünkü aldılar onu bizden. Nerden baksanız 300 yıldır sanat noktasında kendimiz değiliz. Başlarda, büyük bir medeniyet olarak devşirdiklerimizi dönüştürme gücümüz vardı. Zamanla yitirdik onu. Büyüklüğü ve medeniyeti. Biz dönüştüremeyince bizi dönüştürmeye başladılar. Bu yüzden Nur-u Osmaniye Camii'ne baktığınızda kendinizi tanır ve hatırlarsınız bugün ama Ortaköy Camii kendinize dair hiçbir şey söylemez. Hatta bilmeyen çoğu kimse bir kiliseden çevrilme herhalde der gördüğü vakit. Etkilenir ve beğenir ama turistler. Kendinden bilmekte güçlük çeker. Yabancı olduğu şey sadece biçimlerle alakalı değildir. Ruhla da alakalıdır. Süleymaniye'nin ruhunu bulamaz onda. Süleymaniye'yi Süleymaniye yapan tasavvur ve tahayyülü de bilmez, hatta anlatsan da kavramaz belki ama hisseder. Kalbinde hisseder onu. Mecidiye Camii'nde hissedemez ama. Bugünkü Çamlıca Camii'nde de hissedemez. Aynı ruh ikliminden beslenerek vücuda getirilmiş camiler değildir Süleymaniye ve Çamlıca. Başka yerlere basar ayaklarını ikisi de. Akıl olarak, ahlak olarak başka yerlere.

Bütün bunları şimdilik bir kenara koyarak Müslümanların sanattan anlamamalarına dönelim.

Yukarıda anlamadığımızı söyledim. Bugün itibariyle doğru olan bu söz geçmişe gittiğimizde hiçbir anlam ifade etmez. İster

Pazarık Halısını gidin, isterseniz Divriği Ulu Camii'ne. Tarihimizin hangi köşesine giderseniz gidin yüksek bir ruh ve derin bir sanatla karşılaşacaksınız. Sanat yapmak yerine sanatla yaşayan bir millet/ümmet görürsünüz. Yaşadığımız kültürel/sanatsal kırılmanın kökleri yaklaşık 300 yıl öncesine gitse de, sanattan anlamayan bir millet haline gelmemiz Cumhuriyet tecrübesi sonrasıdır. Laik/seküler bir anlayış üzerine kurularak buna boyun eğmeyen herkesi ötekileştiren yeni rejimin dayattığı sanat anlayışı ve sanat biçimleri karşısında milletimiz savunmaya geçerek kendine ait olanı korumaya çalıştı. Bu koruma, kadim olanı yeniden üretme şeklinde değil kabuğuna çekilme şeklinde gerçekleşti. Bir fanusun içine hapsolmak diyebileceğimiz bir süreç başladı. Rejim yeni sanat biçimleri dayatmakla kalmadı, kadim sanat biçimlerine de yasak getirdi. Bu yasak öyle bir noktaya vardı ki, hat, tezhib, minyatür gibi sanatlarımız yok olmakla karşı karşıya kaldı. Elbette yok etmek mümkün değildi. Yok olmadılar da. Ama onlardan daha önemlisi yok oldu. Bu sanatları yapma saikimiz ve bizi taşıdığı yüce mevki zarar görerek yok oldu. Osmanlı'nın Batılılaşma tecrübesinde sanatta bir metamorfoz(başkalaşım) vardı. Vardı ama devam eden bir gelenek de vardı. İnsanların içine doğdukları ve nesilden nesle tevarüs ettirdikleri güzel yaşama dediğimiz bir tecrübe vardı. Yukarıdan aşağıya doğru inen Batılılaşma tecrübesi aşağıdakini metazoriyle yeni olana sevk etmiyordu. Halk dediğimiz kitle ahşap evlerinde yaşıyor, bahçelerinde zerzevatını yetiştiriyor, yüksek seciyeyi ifade eden sanat biçimlerine her yerde muhatap oluyordu. Gördükleri her şey hala güzeldi. Yeni ve şeddadi binalar yapılsa da kadim eserleri hiçbirisi gölgeleyemiyordu. Hayatı algılama biçimlerinde de hayat tarzlarında da büyük değişimler yoktu. Böyle sürüp giden hayat cumhuriyet sonrası zorlaştı. Kabuğuna çekilen Müslümanlar geleneklerini kurumsal ve kuramsal düzeyde yaşatma imkânı bulamamaya başladı.İmkân bulamayınca neye sahip olduğunu da unutmaya başladı. Sonuç, ressam Ahmet Yakupoğlu'nun sözünde işaret ettiği noktaya kadar vardı. Ne diyordu Ahmet usta: " Öyle bir nesil geliyor ki, neyi kaybettiğini dahi bilmeyecek".

Evet! Umutsuz bir portre ama durum bu. İçinden geçtiğimiz çağ ve imzamızı taşıyan nesil, neyi kaybettiğini dahi bilmiyor. Herhangi bir çağrışım yapmıyor kayıplar. Önceki nesiller kaybetmenin üzüntüsünü yaşıyor ve gittiği her yere taşıyordu. O nesillerin çocukları bu üzüntüden bihaber. Nostaljik tramvay en fazla. Ve anlamıyorlar. Anlamıyoruz. Sanattan anlamıyoruz bugün. Kendimizi kandırmayalım boşuna. Ve avutmayalım geçmişin muhteşemliğiyle. Sonradan görmeliğin doğurduğu şatafatlı nesnelere ilgiyi sanat zannetme seviyesinden daha iyi değiliz. Münferit algı ve duruşlar müstesna olmakla birlikte hal-i pür melalimiz bu.

Tam da bu noktada sözünü söylüyor İlhami Atalay, "Sanattan anlamamak Müslüman olmamaktır". İliklerine kadar hissederek söylüyor. Yaşayarak söylüyor. Resme karşı mesafenin Fizan olduğu zamanlarda Güzel Sanatlar okuyor. Üstüne ihtisas yapıyor ve hakikatin resmini yapma adına Sultanahmet gibi bir yerde ayakta kalmaya çalışıyor. Göbeğini kaşıyarak biz sanattan anlamayız diyen siyasilerin suratına resimleriyle hakikati çarpıyor..

Bilmem anlatabildim mi? Sanat bizim nurumuz. Sanat bizim ruhumuz. Karakterimiz bizim. Bizimle anılır. Bizimle söylenir. Biz olmazsak alınır. Biz olmazsak ortada kalınır. Bu böyle biline..

İsmail ERDOĞAN.

© "Ay Vakti" žurnaly, 25.05.2020 ý.

Edebi makalalar